ACADEMIC ARTICLE

Common Characteristics of Thai Novel in Its Early Period

Thamnong Wongphut
Ph.D. Candidate in Thai,
E-mail : worldviews@bunga.pn.psu.ac.th
Department of Thai, Faculty of Humanities and Social Sciences
Prince of Songkla University, Pattani Campus

Abstract

Thai novels of the early period (1929-1957) refer to those that appeared during the time before Thailand entered democracy up until before the country fell under dictatorship. Such novels, apparently, have their own characteristics. Siburapha's *Luk Phuchai* and *Lae Pai Khangna,* Prince Akatdamkerng Rabibadhana's *Lakhon Haeng Chiwit,* Dokmaisot's *Phu Di,* Riam-eng's *Thung Maharat,* and Seni Saowaphong's *Pisat* all stress that the value of human life is measured by his intrinsic worth, not physical appearances or extrinsic assets. This is evidenced in the protagonists who are trying, with dignity, to rise above poverty and humble birth or in those with high social status who are striving, with grace, amid uncertainties in life. These protagonists have different goals, ranging from self-devotion for the sake of the society attempts to learn life and prove his self-worth, reliability of family members, to participation in the villagers' struggle to maintain their dignified way of life. It could be claimed that the essential values of humans and their responsibility are closely related. Such values stem from the old values rooted in Thai culture. Recurrent in these novels are the themes about the true values of mankind, most cherished in Early Rattanakosin literary works. Buddhist concepts, rural ways of life in which people undergo hardships together unwaveringly, and democratic consciousness are the sources of the common characteristics of Thai novels of this period.

Keywords: common characteristics, early period, Thai novels, values

Songklanakarin Journal of Social Sciences and Humanities 11(Suppl.) Dec. 2005: 125-138
รับต้นฉบับ 10 มิถุนายน 2548 ปรับปรุง-แก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ 20 กรกฎาคม 2548
รับลงตีพิมพ์ 30 พฤศจิกายน 2548

บทความวิชาการ

ลักษณะร่วมของนวนิยายไทยในยุคเริ่มต้น

ทำนอง วงศ์พุทธ
นักศึกษาหลักสูตร ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ภาษาไทย)
ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี
E-mail : worldviews@bunga.pn.psu.ac.th

บทคัดย่อ

นวนิยายไทยในยุคเริ่มต้น (2472-2500) หมายถึง นวนิยายไทยในช่วงที่เห็นชัดว่ามีลักษณะเป็นของตนเอง คืออยู่ในระยะก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยจนถึงก่อนที่สังคมไทยจะตกอยู่ในระบอบเผด็จการ เมื่อศึกษาผลงาน ***ลูกผู้ชาย*** *และ* ***แลไปข้างหน้า*** *ของศรีบูรพา* ***ละครแห่งชีวิต*** *ของ ม.จ.อากาศดำเกิงรพีพัฒน์* ***ผู้ดี*** *ของดอกไม้สด* ***ทุ่งมหาราช*** *ของเรียมเอง* ***ปีศาจ*** *ของเสนีย์ เสาวพงศ์ พบว่านวนิยายเหล่านี้เน้นคุณสมบัติภายในของมนุษย์ว่าเป็นสิ่งชี้วัดคุณค่าของชีวิตมากกว่าคุณสมบัติภายนอก ดังเห็นได้ในตัวเอกทั้งที่สร้างตนขึ้นจากสถานะที่ยากจนและต่ำต้อย หรือตัวเอกในสถานะสูงแต่ต้องต่อสู้กับความผันผวนในชีวิต ถึงแม้ว่าตัวเอกเหล่านี้มีความมุ่งหมายในชีวิตต่างกันบ้าง ทั้งการอุทิศตนเพื่อความดีงามในสังคม หรือความพยายามเรียนรู้เพื่อพิสูจน์คุณค่าของตน การเป็นที่พึ่งของคนในครอบครัว ตลอดจนการร่วมต่อสู้กับชาวบ้านเพื่อรักษาวิถีชีวิตที่มีศักดิ์ศรีของประชาชน กล่าวได้ว่าคุณค่าที่สำคัญของมนุษย์เป็นคุณค่าที่สัมพันธ์กับความรับผิดชอบต่อหน้าที่และมีรากฐานมาจากคุณค่าดั้งเดิมในวัฒนธรรมไทยด้วย โดยเฉพาะการสืบต่อจากแนวคิดที่เชิดชูคุณค่าของมนุษย์ในงานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มโนทัศน์จากพุทธศาสนา คุณค่าวิถีชีวิตของชาวบ้านในชนบทที่ต้องร่วมเป็นร่วมตายกัน ผนวกกับความสำนึกเรื่องประชาธิปไตย เป็นที่มาของลักษณะร่วมของนวนิยายไทยในยุคนี้*

คำสำคัญ: คุณค่า, นวนิยายไทย, ยุคเริ่มต้น, ลักษณะร่วม

บทนำ

นวนิยายไทยในยุคเริ่มต้นในที่นี้ หมายถึง นวนิยายไทยในช่วงปี พ.ศ. 2472 ถึงปี พ.ศ. 2500 คือ เริ่มตั้งแต่ก่อนสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองช่วง พ.ศ. 2472–2474 หรือที่เรียกกันว่า "ยุคเริ่มต้นของนวนิยายไทยที่มีลักษณะของตัวเอง" (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2542, 20) จนถึงนวนิยายในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ก่อนเข้าสู่ยุคใหม่อีกยุคหนึ่งที่เรียกกันว่า "ยุคมืดทางปัญญา" ซึ่งอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2501 ถึง พ.ศ. 2506 (รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 2533, 471) เมื่อกล่าวถึงนวนิยายไทยในช่วงปี พ.ศ. 2472 ถึงปี พ.ศ. 2500 ก็สามารถแบ่งเป็นสมัยย่อย ๆ ได้อีกหลายช่วง เช่น ในงานของตรีศิลป์ บุญขจร **นวนิยายกับสังคมไทย (2475-2500)** แบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ นวนิยายก่อน พ.ศ. 2475 นวนิยายระหว่าง พ.ศ. 2475–2492 และนวนิยายระหว่าง พ.ศ. 2493–2500 งาน

ของรื่นฤทัย สัจจพันธุ์ "วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2475–2516" ในหนังสือ**พัฒนาการวรรณคดีไทย** ก็แบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือระหว่าง พ.ศ. 2475–2480 และระหว่าง พ.ศ. 2481–2500 เป็นต้น

งานของนักวิชาการทั้ง 2 คนนี้ มีลักษณะร่วมกันอยู่บางประการ กล่าวคือ เป็นการศึกษาวรรณกรรม โดยพยายามเชื่อมโยงกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การแบ่งสมัยย่อยๆ ในการศึกษาจึงกำหนดตามช่วงของความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ดังจะเห็นได้ว่าทั้ง 2 คนต่างเริ่มต้นที่วรรณกรรมในช่วง พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง งานของรื่นฤทัยแม้จะไม่ได้ระบุถึงวรรณกรรมในช่วงก่อน พ.ศ. 2475 แต่แบ่งออกเป็นอีกช่วงหนึ่งต่างหาก และได้กล่าวถึงวรรณกรรมสมัยนี้ไว้ในช่วงแรกของการศึกษาวรรณกรรมระหว่าง พ.ศ. 2475–2480 จุดต่างในข้อเขียนดังกล่าวนั้นอยู่ที่ช่วงปลาย งานของตรีศิลป์เริ่มต้นที่ พ.ศ. 2493 งานของรื่นฤทัยเริ่มต้นที่ พ.ศ. 2481 การแบ่งช่วงของรื่นฤทัยดูจะยึดเหตุการณ์ภายนอกตัวงานเป็นเกณฑ์ เห็นได้ว่า ปี พ.ศ. 2481 นั้นคือปีที่จอมพล ป.พิบูล–สงคราม เข้ารับตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีและเริ่มนำนโยบายรัฐนิยมมาใช้ในการบริหารประเทศ การควบคุมการเขียนวรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายดังกล่าว เช่น มีการตรวจสอบและควบคุมวรรณกรรมไม่ให้กล่าวถึงพฤติกรรมของตัวละครที่ผิดหลักศีลธรรม มีการควบคุมการใช้ภาษาในงานประพันธ์ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นใหม่ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนก่อผลต่อวงวรรณกรรมในทางลบ นักเขียนหลายคนที่ไม่อาจปฏิบัติตามหลักเกณฑ์เหล่านี้ได้ก็จำต้องวางปากกาเลิกเขียนหนังสือไป (รื่นฤทัย, 446) ส่วนตรีศิลป์ดูจะยึดความเปลี่ยนแปลงทางวรรณกรรมเป็นหลัก จึงจัดให้งานในช่วงหลังเริ่มต้นที่ พ.ศ. 2493 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดแบบศิลปะเพื่อชีวิต อาจจะด้วยเหตุนี้ ตรีศิลป์จึงอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและการเมืองที่ก่อให้เกิดวรรณกรรมแนวเพื่อชีวิตได้เด่นชัดกว่า ในขณะที่ประเด็นดังกล่าวนี้งานของรื่นฤทัยดูจะยังขาดการอธิบายที่ชัดเจนว่ายุคเริ่มต้นของวรรณกรรมเพื่อชีวิตเกิดขึ้นอย่างเชื่อมโยงกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองอย่างไร

ในบทความนี้จะถือว่านวนิยายไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2472–2500 เป็นนวนิยายไทยในยุคเริ่มต้น ระยะเวลา 28 ปี นับแต่เรามีนวนิยายที่มีลักษณะของตนเองจนถึงปี พ.ศ. 2500 กล่าวได้ว่าเป็นระยะเวลาที่ยาวนานพอสมควร และมีพัฒนาการอย่างเห็นได้ชัด รวมทั้งมีลักษณะบางประการที่ปรากฏอย่างต่อเนื่อง แม้จนถึงปลายศตวรรษที่ 25 ลักษณะสำคัญนี้ก็ยังปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดอย่างที่น่าจะเรียกว่า เป็นลักษณะเฉพาะยุค หรือเป็นลักษณะร่วมของนวนิยายไทยในยุคนี้ ลักษณะร่วมที่ว่านี้คือ*การให้ความสำคัญกับคุณสมบัติภายในของมนุษย์* ว่าเป็นสิ่งชี้วัดคุณค่าของชีวิตประกอบกับการเน้นคุณค่าของมนุษย์ในแง่ความรับผิดชอบต่อหน้าที่และการอุทิศตนเพื่อผู้อื่น

ในช่วงแรกของยุคที่เรียกว่า "ยุคเริ่มต้นของนวนิยายไทยที่มีลักษณะของตนเอง" นั้น มีนวนิยายสำคัญที่น่าพิจารณาในประเด็นการให้ความสำคัญกับคุณ–สมบัติภายในของมนุษย์ว่าเป็นสิ่งชี้วัดคุณค่าของชีวิต อยู่ 2 เรื่อง คือ **ลูกผู้ชาย** (2472) ของศรีบูรพา และ **ละครแห่งชีวิต** (2472) ของ ม.จ.อากาศดำเกิง รพีพัฒน์

นวนิยายเรื่อง **ลูกผู้ชาย** แสดงแนวคิดนี้ออกมาเด่นมาก ศรีบูรพาพยายามที่จะให้ความหมายของความเป็นลูกผู้ชายตามทัศนะของเขาว่า ความเป็นลูกผู้ชายนั้นวัดกันที่คุณสมบัติภายในของตัวบุคคล โดยเฉพาะการอุทิศตนเพื่อผู้อื่นและความกล้าที่จะผจญความทุกข์เพื่อดำรงความซื่อตรงต่อหน้าที่ คุณสมบัติส่วนนี้ของตัวละครปรากฏชัดในตอนสำคัญของเรื่อง คือตอนที่มาโนชซึ่งได้เป็นพระวิสุทธิสัตถญาณ มีตำแหน่งเป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ให้คำพิพากษายืนตามคำตัดสินของศาลชั้นต้นในคดีปล้นทรัพย์ ไม่ช่วยเหลือคำรณผู้ที่ตนเข้าใจว่าเป็นลูก ตามคำขอร้องของภรรยาเก่า ทั้งนี้เพราะเลือกที่จะรักษาความยุติธรรมไว้แม้ตนจะต้องเจ็บปวดเพียงใดก็ตาม ในการตั้งชื่อบทชื่อตอน สังเกตได้ว่าผู้แต่งตั้งชื่อเรื่องตอนนี้ว่า "ใจลูกผู้ชาย" เพื่อโยงกับคุณสมบัติภายในของตัวละคร เหมือนกับจะชี้ว่าคุณสมบัติของตัวละครที่ปรากฏอย่างโดดเด่นในเนื้อเรื่องตอนนี้ คือการสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อผดุงความยุติธรรมนั้นเป็นคุณสมบัติภายในจิตใจที่แสดงความเป็น

ลูกผู้ชายอย่างแท้จริง นอกจากนี้ผู้แต่งยังสร้างองค์ประกอบอื่นของเรื่องที่เน้นความสำคัญของคุณสมบัติภายในของมนุษย์ว่า เป็นสิ่งชี้วัดคุณค่าของชีวิตมากกว่าคุณสมบัติภายนอก เช่น การสร้างตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์อย่างคีรีให้เป็นคนที่เกิดในตระกูลสูง แต่กลับมีจิตใจต่ำทรามอย่างตรงกันข้ามกับตัวเอก เพื่อแสดงให้ผู้อ่านเห็นว่าชาติกำเนิดอันเป็นคุณสมบัติภายนอกนั้นไม่ใช่สิ่งประกันคุณค่าของความเป็นคนเป็นต้น

ส่วนเรื่อง **ละครแห่งชีวิต** แม้แนวคิดสำคัญจะต่างจาก **ลูกผู้ชาย** แต่ยังเห็นลักษณะร่วมของยุคคือ การวัดคุณค่าของชีวิตที่คุณสมบัติภายในของมนุษย์ ซึ่งในที่นี้คือความจัดเจนและความเข้าใจโลกสอดรับกับแนวคิดหลักที่ชี้ชวนให้มองชีวิตว่าเป็นละคร การที่วิสูตร ศุภลักษณ์ ณ อยุธยา ตัวเอกของเรื่องได้มีโอกาสไปศึกษาต่างประเทศ แต่หันเหชีวิตไปเป็นนักหนังสือพิมพ์แทนที่จะไปเรียนกฎหมายตามความตั้งใจเดิม และกลับมาอย่างปราศจากประกาศนียบัตรและวุฒิการศึกษาใด ๆ ที่จะใช้เป็นใบเบิกทางไปสู่การประกอบอาชีพและสร้างความร่ำรวยนั้น แม้เป็นความล้มเหลวในสายตาของตัวละครอื่น แต่เราก็อดคิดตามผู้แต่งไปไม่ได้ว่า แท้ที่จริงแล้ววิสูตรกลับมาพร้อมกับสิ่งที่มีค่ามากกว่าใบรับรองวุฒิการศึกษาใด ๆ มากนัก เขากลับมาพร้อมกับประสบการณ์ที่กระตุ้นการเรียนรู้และสร้างความเข้าใจชีวิตอย่างที่น้อยคนจะมีโอกาส เนื้อเรื่องตอนสุดท้ายในบทที่ 28 ที่ชื่อ "ละครปิดม่าน" ได้แสดงออกอย่างชัดเจนถึงการให้ความสำคัญต่อความเข้าใจชีวิตว่าเป็นสิ่งที่มีค่ามากกว่าความสำเร็จทางเศรษฐกิจและสถานะทางสังคม ดังที่วิสูตรกล่าวว่า

> การที่ไม่ชอบกฎหมายและไม่ได้เรียนกฎหมายนั้น ข้าพเจ้าไม่เคยได้รู้สึกเสียใจเลยแม้แต่น้อย ทั้งนี้เพราะข้าพเจ้าได้ไปเรียนวิชาหนังสือพิมพ์ ได้เคยเห็นและอยู่ในชีวิตของละครโรงใหญ่ ได้เคยเที่ยวไปทุกหนทุกแห่ง และได้เห็นสิ่งต่าง ๆ มาแล้วมากกว่านักเรียนไทยทุกคนที่เคยไปเมืองนอก สิ่งเหล่านี้ช่วยและสอนให้ข้าพเจ้าเป็นคนสันโดษ ยึดเอาความสามารถและความมานะของตนเป็นหลักแห่งการที่จะต้องมีชีวิตอยู่ต่อไป แข่งขันกับผู้อื่น สิ่งเหล่านี้ได้ช่วยและสอนให้เป็นคนรักชีวิต รักชื่อ รักเกียรติยศ และข้อสำคัญที่สุด รักชาติ...
>
> พวกพี่น้องเขาพาข้าพเจ้าไปอยู่บ้านเดิมที่คุณพ่อเคยอยู่ ข้าพเจ้าเข้ากับเขาทุกคน ได้ดีนี่คือประโยชน์อันยิ่งใหญ่ที่วิชาหนังสือพิมพ์ได้ฝึกสอนข้าพเจ้าไว้...สอนให้เข้ากับคนได้จะไปไหนก็ไปกับพวกพี่น้องได้เป็นหมู่ ทำอะไรก็ทำได้เหมือนกันหมด จะผิดกันก็แต่เพียงว่าพี่น้องเขาร่ำรวยกันทุกคน มีเงินในธนาคาร นับเป็นหมื่นเป็นแสน มีตึกมีบ้าน มีรถยนต์ ส่วนข้าพเจ้าเป็นคนจน จะใช้อะไรสักหนึ่งสตางค์ก็ต้องคิดแล้วคิดอีก คิดเพื่อจะดำรงชีวิตให้อยู่ไปสำหรับวันพรุ่งนี้ แต่ข้าพเจ้าก็ไม่รู้สึกน้อยใจอะไรเลย เพราะได้เคยเห็นสิ่งดีงามมามากแล้วทั่วโลก และสามารถที่จะยิ้มเยาะความยุติธรรมได้ด้วยน้ำใสใจจริงสามารถจะทำตนให้เป็นสุข (ม.จ.อากาศดำเกิง รพีพัฒน์, 2534, 291–292)

แนวคิดที่ให้ความสำคัญกับคุณสมบัติภายในของมนุษย์ ซึ่งปรากฏอย่างเด่นชัดในช่วงแรกใน "ยุคเริ่มต้นของนวนิยายไทยที่มีลักษณะของตนเอง" ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ แม้มาช่วงกลางสมัยก็มีนวนิยายแนวเดียวกับ **ลูกผู้ชาย** ที่แสดงแนวคิดว่าคุณสมบัติภายในคือสิ่งชี้วัดคุณค่าของชีวิต ที่เด่นชัดคือ **ผู้ดี** ของดอกไม้สด ซึ่งแต่งในปี พ.ศ. 2480 ความคล้ายคลึงระหว่าง **ลูกผู้ชาย** กับ **ผู้ดี** นั้นอยู่ที่การให้ความหมายของคุณสมบัติภายในบุคคลคือ เรื่อง **ลูกผู้ชาย** แสดงว่าลูกผู้ชายต้องมีความเสียสละ กล้าผจญความทุกข์เพื่อผดุงความยุติธรรม ส่วน **ผู้ดี** แสดงว่าความเป็นผู้ดีที่แท้จริงนั้นวัดกันที่คุณสมบัติภายในซึ่งช่วยค้ำจุนให้สามารถดำรงเกียรติยศและศักดิ์ศรีของตนไว้ได้ แม้ในยามผันผวนของชีวิต นอกจากนี้ **ลูกผู้ชาย** และ **ผู้ดี** ยังมีลักษณะร่วมอีกประการหนึ่งคือ การเน้นความรับผิดชอบต่อหน้าที่ซึ่งมักมาพร้อมกับการสละความสุขส่วนตนเพื่อผู้อื่น ว่าเป็นเครื่องวัดระดับคุณค่าของคน ในขณะที่พระวิสุทธิ–สัตถญาณต้องข่มความทุกข์ใจของตนในการที่จะต้องตัดสินคดีของผู้ที่เข้าใจว่าเป็นลูก เพราะเลือกที่จะรักษาความยุติธรรม วิมล ตัวเอกใน **ผู้ดี** ก็ต้องรับผิดชอบต่อ

ความอยู่รอดของคนในครอบครัวตามที่ได้รับมอบหมายจากบิดาก่อนสิ้นชีวิต แต่อย่างไรก็ตามการอุทิศตนเพื่อผู้อื่นด้วยความสำนึกในหน้าที่ของวิมล แม้จะเป็นเรื่องที่แสดงถึงความรับผิดชอบ และความเสียสละซึ่งจะบ่งชี้ถึงคุณค่าของตน แต่ก็ดูเป็นเรื่องใกล้ตัวต่างกับการอุทิศตัวเพื่อหน้าที่ของพระวิสุทธิสัตถญาณ ซึ่งมีผลต่อผู้อื่นในระบบสังคมและหากเปรียบเทียบกันระหว่าง **ลูกผู้ชายผู้ดี** และ **ละครแห่งชีวิต** ความผันผวนของชีวิตอันเป็นสิ่งทดสอบความแข็งแกร่งและพิสูจน์ธาตุแท้ของคนนั้น **ผู้ดี** ดูจะไม่มีอะไรผันผวนเปลี่ยนแปลงมากและไม่รุนแรงเท่า **ลูกผู้ชาย** และ **ละครแห่งชีวิต** นอกจากนี้ในแง่ของขอบเขตของประสบการณ์ ตัวละครใน **ผู้ดี** หรือแม้แต่ตัวละครใน **ลูกผู้ชาย**เอง ก็ยังมีประสบการณ์น้อยกว่าตัวละครใน **ละครแห่งชีวิต** มากนัก

ในกรณีของ **ลูกผู้ชาย** การให้ความหมายของความเป็นลูกผู้ชาย ซึ่งต่างจากอดีตที่ "มักพิสูจน์ด้วยฝีมือรบพุ่งเอาชนะคะคานกัน" (ดวงมน จิตร์จำนงค์, 2529, 1) น่าจะเป็นเพราะผู้แต่งเน้นการต่อสู้ในสังคมที่ซับซ้อนขึ้นบนพื้นฐานของอุดมการณ์ในยุคใหม่ แต่กรณีของ **ผู้ดี** ซึ่งนับเป็นงานอีกชิ้นหนึ่งของนักประพันธ์ผู้ได้ชื่อว่า "นักเทศน์นอกธรรมาสน์" ผู้นี้แสดงให้เห็นถึง แนวคิดหลักในการสร้างงานซึ่งรับอิทธิพลจากพุทธศาสนา ในนวนิยายเรื่องนี้ดอกไม้สดได้แทรกข้อธรรมะซึ่งกล่าวว่าเป็นพุทธวจนะไว้เป็นระยะ ๆ โดยเฉพาะข้อธรรมะที่กล่าวไว้ก่อนเริ่มเรื่อง เห็นได้ชัดเจนว่านี่คือหลักคิดสำคัญที่ควบคุมการสร้างเรื่องและการให้ความหมายของความเป็นผู้ดีที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องนี้

> พราหมณ์...ฯลฯ...บุคคลหาชื่อว่าพราหมณ์ เพราะชฎา (มุ่นมวยผม) หรือโคตรหรือกำเนิดไม่ สัจจะและธัมมะมีในผู้ใด ผู้นั้นแลทั้งชื่อว่าสะอาดด้วย ทั้งนี้ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ด้วย
>
> พราหมณ์...ฯลฯ...บุคคลจะเป็นผู้เลวเพราะชาติก็หาไม่ จะเป็นพราหมณ์เพราะชาติก็หาไม่ บุคคลจะเป็นผู้เลวก็เพราะกรรม (ความประพฤติ) จะเป็นผู้ดีก็เพราะกรรม (ดอกไม้สด, 2541, ไม่มีเลขหน้า)

ระหว่างปี พ.ศ. 2493–2495 ซึ่งอยู่ระหว่างช่วงกลางของยุค มีนวนิยายที่น่าสนใจพิจารณาอีกเรื่องหนึ่ง คือ **ทุ่งมหาราช** (2493 – 2495) ของเรียมเอง หรือมาลัย ชูพินิจ นวนิยายเรื่องนี้เป็นเรื่องที่น่าพิจารณาเทียบเคียงกับ **ลูกผู้ชาย** เป็นอย่างยิ่ง **ทุ่งมหาราช** ดูคล้ายไม่ใช่งานที่พยายามจะให้ความหมายของความเป็นลูกผู้ชายอย่างเรื่อง **ลูกผู้ชาย** ของศรีบูรพา มาลัย ชูพินิจแถลงไว้ในคำนำว่าเขาเขียนถึงเรื่องราวชีวิตของชาวบ้านในตำบลคลองสวนหมาก ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นนครชุม ด้วยความประทับใจการต่อสู้ที่ยิ่งใหญ่ของชาวบ้านถิ่นนี้ แต่ไม่ปรารถนาจะให้เป็นประวัติความเป็นมา (เรียมเอง, 2513, คำนำ) แต่อย่างไรก็ตาม ผู้อ่านได้รับรู้เรื่องราวของชาวบ้านผ่านการดำเนินชีวิตของรื่นผู้เป็นตัวละครเอกทั้งชีวิตส่วนตัวและในฐานะผู้นำของชาวบ้าน ผู้แต่งใช้กลวิธีการเล่าเรื่องแบบย้อนหลังผ่านตัวละครที่ชื่อสุดใจเริ่มต้นหลังจากขุนนิคมบริบาลหรือรื่นได้เสียชีวิตลง เนื้อความในตอนต่อ ๆ มาจึงเป็นเหมือนเรื่องในห้วงคิดคำนึงของตัวเอกฝ่ายหญิงคือสุดใจในวัยชรา ในตอนต้นเรื่องผู้แต่งได้กล่าวถึง คุณลักษณะของรื่นหรือขุนนิคมบริบาลผ่านแม่เฒ่าสุดใจว่า

> นั่งอยู่หน้าระเบียงบ้านบ่ายวันนั้น แม่เฒ่าคู่ทุกข์คู่ยากของขุนนิคมบริบาลรู้ดีว่าไม่มีใครจะลืมผู้ชายอย่างนั้นได้ หลายคนอาจจะบูชาว่า ขุนนิคมใจดี และหลายคนอาจจะซุบซิบนินทาว่า ขุนนิคมใจร้าย แต่ดีหรือร้าย แม่เฒ่าสุดใจรู้ว่าไม่มีใครในตำบลหรือจังหวัดนั้น กล้าเผชิญกับขุนนิคมบริบาลในสนามเดียวกันไม่ว่าจะเป็นเวทีของการงานหรือเวทีของชีวิต ขุนนิคมเกิดมาอย่างลูกผู้ชาย ตั้งใจจะใช้ชีวิตอย่าง***ลูกผู้ชาย*** และแกก็ใช้เต็มความหมายของมันอย่างสมค่า (เรียมเอง, 2513, 3–4) (เน้นในบทความนี้)

ลูกผู้ชายในที่นี้กับลูกผู้ชายของศรีบูรพามีทั้งลักษณะร่วมและแตกต่าง ลักษณะร่วมก็คือความเป็นลูกผู้ชายนั้นอยู่ที่ความกล้าและความเข้มแข็งในการเผชิญอุปสรรคของชีวิต ทั้งพระวิสุทธิสัตถญาณและรื่นหรือ

ขุนนิคมบริบาลต่างมีสิ่งนี้ ส่วนในแง่ความต่างความเป็นลูกผู้ชายของรื่นใน **ทุ่งมหาราช** นั้น มีลักษณะสืบต่อแนวคิดจากอดีต ความเป็นลูกผู้ชายในอดีตมักพิสูจน์กันด้วยความกล้าและฝีมือในการต่อสู้ รื่นอาจไม่ใช่นักเลงหัวไม้ เขาคือคนทำมาหากิน แต่นอกจากจะเป็นคนใจกว้างหรืออาจจะเรียกว่าใจนักเลงแล้ว เขายังมีฝีมือในทางการต่อสู้อยู่พอตัว นอกจากนี้รื่นยังเป็นคนเจ้าชู้และเป็นคนมีเสน่ห์ จุดนี้อาจเป็นจุดที่อาจจะเรียกได้ว่าแตกต่างกันประการหนึ่งระหว่างรื่นกับมาโนช และก็คงจะไม่ผิดหากจะกล่าวว่าการเน้นความเป็นลูกผู้ชายและความเป็นชายที่มีฝีมือทั้งเชิงรักและเชิงรบเช่นนี้เป็นการให้ความหมายของทั้งความเป็นชายและความเป็นลูกผู้ชายที่สืบเนื่องจากวรรณกรรมแบบฉบับ ดังจะเห็นได้ชัดในตัวเอกอย่างใน **อิเหนา** และ **ขุนช้างขุนแผน** โดยเฉพาะเรื่องหลังนี้น่าจะมีอิทธิพลอยู่มากต่อการสร้างตัวละครรื่นใน **ทุ่งมหาราช** มาลัย ชูพินิจดูจะประทับใจต่อวรรณกรรมเรื่องนี้มากเป็นพิเศษ เพราะเคยปรากฏว่าเขาเคยนำ **ขุนช้างขุนแผน** มาแต่งใหม่ในรูปแบบของนวนิยาย โดยให้ชื่อว่า **ชายชาตรี** ดังนั้นความหมายของความเป็นชายในความคิดของมาลัยก็น่าจะมีลักษณะอย่างขุนแผน นั่นคือ เก่งทั้งรักและรบ และลักษณะเช่นนี้ก็มีอยู่อย่างครบถ้วนในตัวเอกของ **ทุ่งมหาราช**

ในด้านที่เด่นไม่แพ้กัน **ทุ่งมหาราช** ก็แสดงถึงการอุทิศตนเพื่อหน้าที่และผู้อื่นเช่นเดียวกับ **ลูกผู้ชาย** การอุทิศตัวเพื่อผู้อื่นของรื่นคือ การอุทิศตัวในฐานะผู้นำของชาวบ้าน ถึงแม้ว่ากรณีของรื่น การต่อสู้ของเขาทั้งต่อภัยธรรมชาติ และในเชิงธุรกิจการค้า ในแง่หนึ่งก็เป็นการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของตนเอง แต่มันก็ไม่ได้ตัดขาดจากความอยู่รอดของชาวบ้าน รื่นถือว่าตัวเองคือส่วนหนึ่งของชาวบ้าน ความอยู่รอดของเขาและชาวบ้านในแง่หนึ่งก็ย่อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังที่รื่นกล่าวกับท่านเจ้าคุณผู้ว่าเมื่อขอให้เขาชักชวนชาวบ้านกลับคลองสวนหมากหลังหนีโรคระบาดไปอยู่วังกระทะว่า

> "ถ้ากระผมย้ายเข้าคลองสวนหมากก่อน ก็เหมือนหนีเขาไป" เสียงของเขาเหน็ดเหนื่อยและอิดโรย "นั่นเป็นตัวอย่างที่กระผมทำไม่ได้ เราทุกข์ยากตรากตรำมาด้วยกันนานพอที่จะแยกกันไม่ออก พวกนี้อยู่กระผมอยู่ พวกนี้ยอมไปกระผมไป ในเวลานี้ทุกคนยังไม่มีใครพร้อมเลยที่จะเข้าไป" (เรียมเอง, 2513 : 487)

และอีกตอนหนึ่งหลังชาวบ้านกลับคลองสวนหมากแล้ว ผู้แต่งบรรยายถึงความคิดและความรู้สึกของรื่นว่า

> ฉันเคยเห็นวันดีคืนดีของคลองสวนหมากยิ่งกว่านี้ ความรู้สึกนั้นสะอื้นออกมาจากภายใน ครั้นแล้วก็ประหลาดใจตนเองที่เขารักตำบลนี้ยิ่งเสียกว่าวังแขมที่เขาเกิดยิ่งเสียกว่าผู้หญิงทุกคนที่เขารัก และลูกทุกคนที่เขาให้กำเนิด มันมิใช่ความรักที่เกิดขึ้นชั่วแล่นด้วยอารมณ์ หรือดำฤษณา ผู้หญิงบางคนทำให้เขาหน้ามืด และบางคนทำให้เขาสว่าง แต่คลองสวนหมากพร้อมด้วยความอุดมสมบูรณ์ และความอดอยากพร้อมด้วยความสงบสุขและทุกข์ทรมาน พร้อมด้วยมรณะและปฏิสนธิของมัน ไม่ใช่อย่างนั้น ความรักของมันที่มีต่อเขาและเขามีต่อมัน เหมือนจะไหลรินเข้าไปสู่เส้นเลือดและหัวใจซึ่งกันและกันตามรูขุมขน ที่สัมผัสกับอากาศทุกอย่างตามพื้นดินทุกฝีเท้าที่เหยียบจากความเงียบและเสียงลมพัด จากความมืดและความสว่าง แม้กระทั่งจากแสงเดือน และแสงตะวัน ล้วนแต่เป็นที่มาของมัน ความรักในผืนแผ่นดินถิ่นที่อยู่ ซึ่งรุมล้อมเข้ามาแทรกซึมลงไปถึงส่วนลึกของหัวใจ จนรู้สึกเหมือนคลองสวนหมากเป็นส่วนหนึ่งของเขา และเขาก็เป็นส่วนหนึ่งของมันอย่างแยกกันไม่ออก แม้กระทั่งชีวิตและแม้กระทั่งความตาย (เรียมเอง, 2513, 503–504)

ในตัวอย่างที่ยกมานี้แน่นอนว่าผู้แต่งแสดงความรักความผูกพันอย่างแนบแน่นที่รื่นมีต่อผืนแผ่นดินแห่งนี้ ยิ่งกว่านั้นคงไม่ได้หมายถึงเฉพาะผืนแผ่นดินอันเป็นสภาพทางภูมิศาสตร์ แต่ย่อมรวมไปถึงความผูกพันอย่างแนบแน่นต่อประเพณี วัฒนธรรม และผู้คนในถิ่นนี้ด้วย

ล่วงมาถึงนวนิยายในช่วงปลายศตวรรษที่ 25 แนวคิดที่เน้นคุณสมบัติภายใน โดยเฉพาะการเน้นคุณค่าของมนุษย์ ทั้งในแง่ความรับผิดชอบต่อหน้าที่และการอุทิศตนเพื่อผู้อื่น ก็ยังเป็นแนวคิดที่ปรากฏอย่างโดดเด่นนวนิยายของศรีบูรพาเอง อย่าง **แลไปข้างหน้า** (2498) แม้จะพัฒนาขึ้นหลายด้าน เช่น การสร้างตัวละครซึ่งไม่ตัดกันเป็นขาวเป็นดำระหว่างตัวละครเอก ซึ่งมักเป็นสามัญชน กับฝ่ายปฏิปักษ์ซึ่งเป็นคนชั้นสูง อย่างในนวนิยายเรื่อง **ลูกผู้ชาย** แต่ก็ไม่ทิ้งจุดยืนที่จะแสดงศรัทธาต่อสามัญชนผู้นำพาชีวิตไปสู่จุดหมายปลายทางด้วยจิตใจที่แข็งแกร่งแม้ขาดเครื่องค้ำจุนจากปัจจัยภายนอกอันได้แก่ ทรัพย์สินเงินทองและฐานะทางสังคม เป็นต้น ดังจะเห็นได้ว่าใน **แลไปข้างหน้า** ตัวละครเอกของเขาอย่างจันทา รวมทั้งผองเพื่อนอย่าง เซ้ง และนิทัศน์ก็ยังเป็นคนชั้นสามัญผู้เปี่ยมด้วยคุณสมบัติภายในที่น่าชื่นชม เช่นเดียวกับมาโนช รักสมาคม ตัวเอกใน **ลูกผู้ชาย** อันเป็นนวนิยายเรื่องแรกอยู่นั่นเอง

นอกจากงานของศรีบูรพาแล้ว งานของนักประพันธ์อื่นที่น่าสนใจพิจารณาในแง่นี้อีกเรื่องคือ **ปีศาจ** (2496) ของ เสนีย์ เสาวพงศ์ **ปีศาจ** มีความคล้ายคลึงกับ **ลูกผู้ชาย** ของ ศรีบูรพาอยู่หลายประการ นับแต่การสร้างสาย สีมา ตัวเอกของเรื่องไม่ต่างจากมาโนช รักสมาคม ใน **ลูกผู้ชาย** คือเป็นคนชั้นล่างผู้ขยับสถานะทางสังคมขึ้นมาด้วยโอกาสทางการศึกษา ที่ได้มาด้วยการต่อสู้ดิ้นรน ซึ่งเริ่มต้นด้วยความต้องการอย่างปกติและค่านิยมทั่วไปคือ เข้าสู่ระบบการศึกษาเพื่อมีความรู้ในการประกอบอาชีพเลี้ยงตน ก่อนจะพัฒนามาสู่ความสำนึกในคุณค่าของวิชาและอาชีพที่แปรเปลี่ยนจากเป้าหมายเฉพาะตนไปสู่อุดมการณ์เชิงสังคม และจะเห็นได้ว่าคู่ปฏิปักษ์ของตัวเอกก็ยังเป็นคนชั้นสูงต่างกันแต่ใน **ปีศาจ** มีพวกนายทุนเพิ่มเข้ามา ใน **ปีศาจ** การให้ความสำคัญกับคุณสมบัติภายใน อาทิ การอุทิศตนเพื่อหน้าที่และสังคม ว่าเป็นสิ่งชี้วัดคุณค่าของคนยังเป็นแนวคิดสำคัญเช่นเดียวกับ **ลูกผู้ชาย** แต่แสดงออกด้วยวิธีการที่ต่างกัน ใน **ลูกผู้ชาย** ศรีบูรพาใช้วิธีการที่อาจจะเรียกได้ว่าการสร้างความผิดแผกระหว่างตัวละคร คือ ระหว่างมาโนชกับคีรี มาโนชมีคุณสมบัติภายในที่น่าชื่นชมแต่ขาดทรัพย์สมบัติอันเป็นเครื่องค้ำจุนภายนอก แต่ก็สามารถนำพาชีวิตสู่จุดหมายและดำรงตนอย่างมีคุณค่า ส่วนคีรีมีสมบัติภายนอกที่เพียบพร้อมแต่ขาดคุณสมบัติภายใน สุดท้ายจึงพาชีวิตไปสู่ความล่มจม ส่วนใน **ปีศาจ** เสนีย์ เสาวพงศ์ กระตุ้นความคิดนี้แก่ผู้อ่านด้วยบทสนทนาของตัวละครซึ่งเป็นคนชั้นสูง โดยเฉพาะพ่อของรัชนีที่วัดคุณค่าของคนด้วยกำเนิดและชาติตระกูล ดังในบทสนทนาตอนที่สายพบกับพ่อของรัชนีครั้งแรกมีว่า

> "เธอลูกใคร" ท่านทักเป็นประโยคแรก รัชนีคอแข็งขึ้นมาทันที เมื่อได้ยินคำถามประโยคนี้ เป็นคำถามประโยคเดียวกับที่กิ่งเทียน เคยถูกทัก เมื่อหล่อนพาเพื่อนของหล่อนมาบ้าน ซึ่งมีผลทำให้กิ่งเทียนไม่ยอมย่างเข้ามาในบ้านหล่อนอีกเลย คุณพ่อมีคำทักประโยคแรกนี้สำหรับเพื่อนที่หล่อนพาเข้ามาซึ่งท่านไม่เคยรู้จักมาก่อน รัชนีชำเลืองดูเขาทางหางตา สายยังคงนั่งอยู่ในกิริยาเดิมเขาไม่ได้เหลียวมาทางหล่อน คงหันหน้าไปทางคุณพ่ออย่างปกติ
>
> "อ้า...พ่อผมเป็นชาวนาครับ" เขาตอบมีอาการขลุกขลักในตอนแรกนิดหน่อย เหมือนกับคนที่ถูกจู่โจมโดยไม่ทันรู้ตัว แต่แล้วเขาก็พูดต่อไปด้วยกิริยาฉะฉานและสุภาพ "ถึงจะกราบเรียนให้เท้าก็คงไม่รู้จัก เพราะไม่ใช่บุคคลที่มีชื่อเสียงและสำคัญประการใด"
>
> "อยู่จังหวัดไหน"
>
> เขาบอกชื่อจังหวัดที่ตำบลบ้านเกิดนั้นตั้งอยู่
>
> "อ๋อ จังหวัดนี้ ก็มีผู้ใหญ่หลายคนนี่ก็กเจ้าคุณราชเนติศาสตร์ เคยเป็นกรรมการศาลฎีกากับก็กเจ้าคุณราชนาวิกทางทหารเรือโน่น เธอรู้จักไหมเป็นชาวจังหวัดเดียวกับเธอเหมือนกัน"
>
> "กระผมไม่รู้จักเลยเป็นการส่วนตัว" เขาตอบ "เคยแต่ชื่อท่านเท่านั้น"
>
> "เธอมีนากี่ไร่" (เสนีย์ เสาวพงศ์, 2529, 225–226)

เกณฑ์วัดดังนี้กระตุ้นให้ผู้อ่านคิดแย้งไปในทางตรงข้ามว่า คนที่อุทิศตนเพื่อหน้าที่และสังคมอย่าง

สาย สีมา กิ่งเทียน และอาจรวมทั้งนิคมด้วยนั้นเป็นคนที่มีคุณค่า โดยไม่จำเป็นต้องตั้งคำถามว่าเขาเป็น "ลูกใคร"

ความต่างระหว่าง **ปีศาจ** และ **ลูกผู้ชาย** อยู่ที่การอุทิศตนเพื่อผู้อื่นใน **ปีศาจ** ค่อนข้างจะมีกลุ่มเป้าหมายที่แน่ชัด ในขณะที่การอุทิศตนเพื่อความยุติธรรมของพระวิสุทธิ์สัตถญาณนั้นเป็นการอุทิศตนเพื่อหน้าที่ ผู้ที่ได้รับผลแห่งความยุติธรรมนี้อาจเป็นใครก็ได้ แต่ใน**ปีศาจ** ทั้งสาย สีมา กิ่งเทียน นิคม และรัชนี ต่างมุ่งหน้าสู่ชนบทมีจุดเน้นที่ชัดเจนว่าจะอุทิศตัวเพื่อประชาชนคนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งเป็นผู้ยากไร้และขาดโอกาส สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของนวนิยายไทยในช่วงปลายศตวรรษที่ 25 ว่าแม้จะมีลักษณะร่วมกับนวนิยายช่วงปี พ.ศ. 2472 – 2474 แต่ก็ได้พัฒนาไปสู่วรรณกรรมอีกลักษณะหนึ่งซึ่งเรียกว่า "วรรณกรรมเพื่อชีวิต" วรรณกรรมแนวดังกล่าวนี้มิได้เริ่มต้นที่ **ปีศาจ** แนวคิดแบบศิลปะเพื่อชีวิตก่อตัวมาก่อนหน้านวนิยายเรื่องนี้ประมาณ 3 ปี โดยเริ่มต้นที่ **ความรักของวัลยา** เมื่อปี พ.ศ. 2493 การกล่าวถึงนวนิยายเรื่อง **ปีศาจ** ว่าได้แสดงถึงการเข้าสู่ยุคของวรรณกรรมเพื่อชีวิต ในที่นี้ก็เพียงแต่ในฐานะที่ **ปีศาจ** เป็นนวนิยายแนวเพื่อชีวิตชิ้นสำคัญของยุค ไม่ใช่ในฐานะที่เป็นวรรณกรรมแนวเพื่อชีวิตเรื่องแรก

ดังที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าการให้ความสำคัญกับคุณสมบัติภายในของมนุษย์ว่าเป็นสิ่งชี้วัดคุณค่าของชีวิตมากกว่าคุณสมบัติภายนอก และการเน้นที่จะแสดงถึงคุณค่าของมนุษย์ในแง่ความรับผิดชอบต่อหน้าที่และการอุทิศตนเพื่อผู้อื่นคือลักษณะร่วมประการหนึ่งของนวนิยายไทยในยุคนี้ (2472 – 2500) แต่อย่างไรก็ตาม การให้ความสำคัญกับคุณสมบัติภายในของมนุษย์ว่าเป็นสิ่งชี้วัดคุณค่าของชีวิตนั้น จะถือเป็นลักษณะเฉพาะยุคซึ่งไม่ปรากฏในงานยุคอื่นได้หรือไม่ ถ้าศึกษาจากวรรณ–กรรมโบราณจะเห็นว่าแม้ตัวเอกเป็นคนชั้นสูง แต่ตัวละครก็ยังน่าชื่นชมที่คุณสมบัติภายใน และอันที่จริงวรรณกรรมทุกยุคทุกสมัยก็น่าจะเป็นเช่นนี้ คงไม่มีวรรณกรรมเรื่องใดที่จะสามารถสร้างความชื่นชมแก่ตัวละครได้ โดยสร้างให้ตัวละครบริบูรณ์ด้วยเครื่องค้ำจุนภายนอก เช่น ทรัพย์และฐานะทางสังคม แต่ปราศจากคุณสมบัติภายในการที่ผู้เขียนบทความนี้กล่าวถึงการเน้นคุณสมบัติภายในมากกว่าคุณสมบัติภายนอกว่าเป็นลักษณะเด่นในที่นี้หมายถึง แนวคิดทั้งหลักและรองที่ปรากฏด้วยการสร้างตัวละครในลักษณะกลับขั้วกันระหว่างตัวละครที่ขาดเครื่องค้ำจุนภายนอกแต่มีคุณสมบัติภายในที่น่าชื่นชมกับตัวละครที่มีสมบัติภายนอกเพียบพร้อมแต่ขาดคุณสมบัติภายใน ตัวละครในกลุ่มแรกมักดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ในขณะที่ตัวละครในกลุ่มหลังมักเป็นไปในทางตรงข้าม การสร้างตัวละครในลักษณะนี้ไม่ปรากฏในวรรณกรรมโบราณ และในยุคปัจจุบันการสร้างตัวละครในลักษณะดังกล่าวก็ดูจะไม่ค่อยเป็นที่นิยมของทั้งผู้สร้างและผู้เสพ อาจจะมีอยู่บ้างในวรรณกรรมที่แนวคิดหลักของเรื่องเชื่อมโยงกับคุณสมบัติภายในบางประการของตัวละครเป็นการเฉพาะอย่าง นวนิยายเรื่อง **ทองเนื้อเก้า** ของโบตั๋น เป็นต้น แต่ก็ไม่ได้สร้างตัวละครแต่ละฝ่ายอย่างเน้นจนตัดกันเป็นขาวเป็นดำเหมือนงานในช่วงแรก (2472 – 2500) ที่เป็นดังนี้อาจเป็นเพราะว่าเราผ่านความตื่นเต้น ต่อโอกาสในการกำหนดชีวิตด้วยตัวเองอย่างเช่นหลังยุคเปลี่ยนแปลงการปกครองมาแล้ว จนความคิดว่าคนเราสามารถกำหนดชีวิตของตนไปสู่ทิศทางแห่งความหวังได้ด้วยคุณสมบัติภายใน ไม่อาจสร้างแรงกระตุ้นที่เข้มข้น และสร้างความชื่นชมแก่ผู้อ่านในยุคหลังได้เท่ากับยุคของความตื่นตัวต่อแนวคิดแบบประชาธิปไตยก็อาจเป็นได้

นอกจากลักษณะดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ลักษณะร่วมอีกประการหนึ่งของนวนิยายไทยในยุคนี้ (2472 – 2500) ที่น่าสนใจคือ การเน้นถึงความสำคัญของชนบท ลักษณะดังกล่าวนี้ปรากฏอย่างโดดเด่นในนวนิยายอย่างน้อย 3 เรื่อง ซึ่งผู้เขียนเลือกศึกษาในครั้งนี้คือ **ทุ่งมหาราช ปีศาจ** และ **แลไปข้างหน้า** (2498) โดยเฉพาะ **ทุ่งมหาราช** นั้น กล่าวกันว่าเป็นวรรณกรรมที่เป็นต้นแบบอันก่อให้เกิดนวนิยายอีกแนวหนึ่งเลยทีเดียว คือนวนิยายแนวชีวิตชนบท (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2542, 175) ดังเช่นงานของไม้เมืองเดิม **รอยไถ แผลเก่า ศาลเพียงตา** เป็นต้น การพัฒนามาสู่นวนิยายที่มีเนื้อหาสาระสะท้อนชีวิตชนบทอย่างเต็มตัวดังนวนิยายเรื่อง **ทุ่งมหาราช** นี้ มีจุดเริ่มต้นที่สัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในสมัยรัฐนิยมของ จอมพล ป.พิบูลสงคราม กล่าวคือการเข้าควบคุมวรรณกรรมตามนโยบายของท่าน

ผู้นำ ได้ก่อปฏิกริยาต่อนักเขียนในหลายลักษณะ ดังที่ตรีศิลป์ (2542, 88) กล่าวว่า

> เมื่อพิจารณานวนิยายสมัยรัฐนิยมอย่างกว้าง ๆ ก็อาจสรุปได้ว่า นวนิยายส่วนหนึ่งจะแสดงปฏิกิริยาตอบโต้นวนิยายรัฐนิยมในลักษณะยั่วล้อเสียดสี อีกส่วนหนึ่งพยายามหลีกเลี่ยงไปเขียนนวนิยายแนวชีวิตต่างแดน นอกจากนี้ก็มีนวนิยายที่พยายามเสนอเนื้อหาให้สอดคล้องกับนโยบายรัฐนิยมแต่นับว่ามีจำนวนไม่มากนัก

ส่วนหนึ่งของนวนิยายที่พยายามเสนอเนื้อหาให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐดังที่ตรีศิลป์กล่าวไว้นี้ก็คือ การใช้ฉากชีวิตชนบทเป็นฉากหลักของเรื่องแทนชีวิตในเมือง ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายสนับสนุนการกระจายประชากรสู่ชนบท ดังเช่นนวนิยายเรื่อง **พันทิพา** และ **เทพราช** ของ ก.สุรางคนางค์ ซึ่งกล่าวถึงตัวละครชาวกรุง ที่หันไปทำเกษตรกรรมในชนบท เป็นต้น (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2542, 88) มาลัย ชูพินิจเองก่อนจะแต่ง **ทุ่งมหาราช** ซึ่งเป็นนวนิยายแนวชีวิตชนบทแบบเต็มรูป ไม่ใช่แค่ใช้ชนบทเป็นฉากหลัง แต่มีเนื้อหาที่กล่าวถึงชีวิตและปัญหาของชาวชนบทโดยแท้ ในสมัยรัฐนิยมเขาเคยเขียนนวนิยายที่ใช้ฉากชนบทมาก่อนแล้วเรื่องหนึ่งคือ **แผ่นดินของเรา** (2486) แต่อย่างไรก็ตามนวนิยายเรื่องนี้ก็ยังไม่นับเป็นนวนิยายแนวชีวิตชนบทขนานแท้ เนื่องจากแม้ฉากหลังของเรื่องจะเป็นชนบท แต่ชีวิตและปัญหาของตัวละครก็ไม่ได้เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตแบบชนบทอย่างใน **ทุ่งมหาราช**

ใน **ทุ่งมหาราช** บทบาทของรื่นตัวเอกในฐานะของผู้นำท้องถิ่น เป็นบทบาทที่โดดเด่นมาก ปัญหาหลายอย่างของชาวคลองสวนหมาก อย่างภัยธรรมชาติและการถูกรุกรานทางเศรษฐกิจจากกลุ่มผู้มีอิทธิพล ลุล่วงไปได้ด้วยผู้นำอย่างรื่น แต่อย่างไรก็ตามหากจะตีความว่าผู้แต่งได้เสนอการแก้ไขปัญหาของชาวชนบทด้วยผู้นำและเน้นคุณลักษณะสำคัญของผู้นำในชนบทว่า ต้องเป็นผู้นำที่ทะเยอทะยาน เพราะชาวชนบทขาดความทะเยอทะยาน (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2542, 176–177) ก็ดูจะมองข้ามแนวคิดสำคัญบางประการของเรื่องไป ผู้แต่งกล่าวไว้ในคำนำว่า เขาแต่งเรื่องนี้ขึ้นมาจากประสบการณ์จริง สิ่งที่เขาประทับใจในการต่อสู้กับภัยธรรมชาติของชาวคลองสวนหมากไม่ใช่บทบาทของผู้นำคนใด หากแต่เป็นสายสัมพันธ์ที่เข้มแข็งของวิถีชีวิตแบบชนบท ซึ่งถูกหล่อหลอมจากความใกล้ชิดกับธรรมชาติและพุทธศาสนา ดังที่เขากล่าวว่า

> ...เหตุการณ์อันเกิดจากมหาภัยธรรม–ชาติ นับแต่โรคระบาด อุทกภัย ทุพภิกขภัยก็เช่นเดียวกัน เพราะครั้งหนึ่งข้าพเจ้าเคยผ่านชีวิตเช่นนั้น อย่างที่พวกเขาได้ผ่าน และเพราะขนบประเพณี ชีวิต และนิสัยเหล่านั้นเอง ทำให้คลองสวนหมากและชาวคลองสวนหมากพร้อมด้วยลูกหลานของเขาต่อมา สามารถต่อสู้กับภัยธรรมชาติและชนะแก่ภัยธรรมชาติเหล่านั้นจนกระทั่งถึงยุคปัจจุบัน
>
> ...ชาวคลองสวนหมากสมัยนั้น การอยู่เพื่อกันและกัน ไม่ว่าในวันดีหรือวันเลว เป็นสายสัมพันธ์อย่างเดียวที่ช่วยรั้งให้เขาเข็นออกมาจากมรณะอย่างอเนจอนาถได้
>
> ...ชีวิตเด็ก 7–8 ขวบอาจจะไม่รู้ว่าการเสียสละและภราดรภาพคืออะไร แต่การร่วมรับภัยก็ผูกพันจิตใจทั้งผู้ใหญ่และเด็กไว้เหมือนครอบครัวเดียวกัน ข้าวทะนานเดียวปนกลอยกินทั้งชมรม เนื้อหรือปลาที่ได้มาตัวเดียวแจกจ่ายกันไปทุกครัวเรือน บางวันพวกผู้ชายยอมอด เพื่อให้พวกผู้หญิงและเด็กได้กิน บางวันทั้งผู้ชายผู้หญิงและเด็กไม่มีอะไรจะกิน ต่างก็ออกขุดรากไม้เผือกมัน ได้มามากน้อยเท่าใดรวมไว้เป็นกองกลางแล้วก็เฉลี่ยกันไป ความทุกข์ยากเจ็บปวดรวดร้าวของสมาชิกครอบครัวหนึ่งครอบครัวใด เหมือนสมาชิกในครอบครัวของเรา ความทรมานของเขา คือความทรมานของเรา ความตายของคนหนึ่งเหมือนความตายของญาติสนิทและมิตรรักทุกคน ไม่มีใครหัวเราะเมื่อเกิดการร้องไห้ และไม่มีใครร้องไห้เมื่อเกิดการหัวเราะ

อะไรเป็นเหตุให้เราปฏิบัติต่อกัน และระหว่างกันเช่นนั้น

ข้าพเจ้าไม่สามารถจะค้นหาสาเหตุได้ จนกระทั่งบัดนี้อย่างดีที่สุดที่จะระลึกออกก็เพียงแต่นับแต่จำความได้ ประเพณีและนิสัยเช่นนั้นมีอยู่ก็ระหว่างชาวคลองสวนหมาก มันอาจจะมาจากผลของพระพุทธศาสนา และมันก็อาจจะมาจากธรรมชาติของคนที่เกิดในป่าในดงอย่างเรา (เรียมเอง, 2513, ข–ง)

ไม่ว่าผู้นำอย่างรื่นแต่งขึ้นจากบุคคลที่มีตัวตนอยู่จริงหรือเป็นเพียงตัวละครที่ถูกสร้างขึ้นในการเล่าเรื่องเพื่อบอกกล่าวถึงความเข้มแข็งของวิถีชีวิตแบบชนบทดังที่กล่าวถึงข้างต้น ผู้นำอย่างรื่นคือ ผู้นำที่เข้าใจชาวบ้าน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชาวบ้าน เป็นศูนย์รวมแห่งความรักความศรัทธา ไม่ใช่เป็นศูนย์รวมของอำนาจ หากจะกล่าวถึงบทบาทของผู้นำเพื่อต่อสู้กับปัญหาของชาวชนบท ในแง่การต่อสู้กับการถูกรุกรานทางเศรษฐกิจจากพ่อค้านายทุน ดังที่ปรากฏในนวนิยายเรื่องนี้ ความทะเยอทะยานในการก่อร่างสร้างตัวของรื่นดูจะไม่ใช่คุณสมบัติที่สำคัญเท่าความรักในผืนแผ่นดินชุมชน และการตระหนักถึงความรักที่จะเป็นไท อันฝังรากลึกอยู่ในวิถีชีวิตของเขาและชาวบ้าน ดังในตอนที่รื่นปฏิเสธที่จะร่วมงานกับพะโป้ ทั้งๆ ที่นั่นคือทางที่รวดเร็วที่สุดในการสร้างความร่ำรวยแก่เขา ดังบทสนทนามีว่า

"หมายความว่า เรายังอยากจะเป็นพ่อค้าไม้เล็กๆ อยู่อย่างนี้ ขณะที่โอกาสสำหรับจะร่ำรวยรอคอยอยู่ข้างหน้า" พะโป้เลิกคิ้วอย่างประหลาดใจ

"ผมอยากจะเป็นชาวบ้านปากคลองต่อไป ทุกข์ด้วยกัน สุขด้วยกัน ผ่านทุกสิ่งทุกอย่างที่เขาจะต้องผ่าน"

"ข้อนั้นน่ะ ถึงเราทำงานกะฉันก็ยังจะเป็นไปได้อยู่"

"ทำงานกะนายห้าง ผมก็ต้องทิ้งเขาไปอยู่ในคนละโลก ใช้ชีวิตคนละอย่าง คบคน ๆ ละชั้น" เขาไม่สามารถจะอธิบายออกไปให้ละเอียดถี่ถ้วนถึงความรู้สึกของเขาได้ ว่าชาวคลองใต้ทุกคนต้องการเขาสำหรับจะเผชิญกับอุปสรรคนานัปการ ไม่ว่ามันจะมาจากธรรมชาติหรือมนุษย์ (เรียมเอง, 2513, 279)

และเนื้อเรื่องในตอนที่รื่นปฏิเสธที่จะตัดสินใจแทนชาวบ้านในการให้สัมปทานป่าโป่งน้ำร้อนตามคำชักชวนของละเมียด มีว่า

"แต่ป่าโป่งน้ำร้อนกับป่าเหล่านั้นไม่เหมือนกัน ป่าวังพระธาตุกับแม่ระกาเป็นแต่เพียงแขน เพียงขา หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของชาวบ้าน เพราะอาชีพอื่นสำคัญกว่า ยังมีอยู่ตามแต่ฤดูกาล แต่โป่งน้ำร้อนไม่อย่างนั้น มันเป็นชีวิตทั้งชีวิตของพวกเรา..."

"ผมพร้อมที่จะรับใช้คุณเมียดทุกอย่างด้วยความยินดี" เขาบอก "ในเรื่องอื่น ๆ ไม่ใช่เรื่องนี้ สัมปทานป่าโป่งน้ำร้อนเป็นเรื่องที่ชาวปากคลองทุกคนตัดสินใจ ไม่ใช่ผมแต่เพียงลำพัง..."

"เปล่า มันไม่ได้เกี่ยวกับไว้ใจหรือไม่ไว้ใจ" เขาแย้ง "มันเกี่ยวกับว่าคนพวกนี้เขาจะเลือกใช้ชีวิตอย่างไหน ชีวิตเก่าที่เขาใช้อย่างที่ปู่ย่าตายายเคยใช้มาแล้วตามแต่ความพอใจตามแต่เขาจะรักจะใช้ด้วยความรับผิดชอบของเขาเอง หรือชีวิตใหม่ภายใต้ข้อผูกผัน ภายใต้การตกลง เงื่อนไขซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของผู้อื่น – – –" (เรียมเอง, 2513, 621–626)

การปฏิเสธทั้ง 2 ครั้งของรื่น ในแง่หนึ่งก็คือการปฏิเสธอนาคตที่สดใสของตัวเอง เพื่อจะรักษาไว้ซึ่งความเป็นไทในวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ความรักต่อผืนแผ่นดิน ความเข้าใจต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน และความรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตเช่นนี้ จึงต้องฝ่าฟันไปด้วยกัน สิ่งนี้คือคุณสมบัติที่สำคัญของผู้นำอย่างรื่น ไม่ใช่แค่ความทะเยอทะยาน ในทางตรงข้ามผู้นำที่มีความทะเยอทะยาน จะสร้างความร่ำรวยเพียงอย่างเดียว

แต่ขาดความสำนึกต่อผู้อื่นนั่นแหละคือผู้นำที่จะเป็นอันตรายต่อชาวบ้าน

ใน **ปีศาจ** และ **ทุ่งมหาราช** ความเข้มแข็งของชีวิตในชนบทเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่ปรากฏอย่างเด่นชัด ใน **ทุ่งมหาราช** ผู้แต่งกล่าวถึงชาวปากคลองไว้ตอนหนึ่งว่า

> ...สำหรับความแข็งแกร่งของมนุษย์และธรรมชาติ ไม่อาจแยกออกจากชีวิตของชาวปากคลองได้ เลือดในกายทุกหยดของเขาเต็มไปด้วยมัน ทุกลมหายใจเข้าออกของเขาเต็มไปด้วยมัน การเผชิญหน้ากับธรรมชาติแต่ละครั้งหมายถึงการอยู่หรือการไป มันอาจเต็มไปด้วยความน่าอเนจอนาถ...แต่มันเป็นสิ่งที่ช่วยไม่ได้ ตราบใดที่คนเรายังยอมรับนับถือบูชาคุณค่าของประเพณี ศรัทธาและความเป็นไทของมนุษย์
>
> ...ชาวปากคลองเขาเคยอยู่ของเขามาอย่างนั้นท่ามกลางโรคภัยไข้เจ็บ หรือร้อยแปดอันตราย บางครั้งวอดวายไปเกือบ ๆ ทั้งหมู่บ้าน แต่เขาก็อยู่กันมาได้ ไม่มีใครย่อท้อ ไม่มีใครถอยหนี รอดชีวิตมาคราวใดมีแต่แกร่งขึ้น ทรหดอดทนขึ้น ในที่สุดก็รู้สึกเหมือนจะไม่มีวันตาย นั่นเพราะอะไร ความมั่นใจจากชัยชนะที่เขาได้รับในการเผชิญกรรมกับธรรมชาติละ (เรียมเอง, 2513, 640–641)

ใน **ปีศาจ** มีข้อความที่คล้ายคลึงกันนี้ ในตอนที่สายครุ่นคิดถึงความเข้มแข็งของเหลือชาวบ้านผู้หนึ่งซึ่งกำลังจะถูกยึดที่ทำกินว่า

> สายเดินออกจากบ้านลุงมีด้วยความรู้สึกประทับใจหลายอย่าง ลักษณะของเหลือเป็นลักษณะของคนที่ไม่ยอมจำนนต่อชีวิตและโชคชะตา เขาคิด...และนี่คือวิญญาณของบุคคลที่โค่นสร้างแผ้วถางป่าเป็นไร่นา ผู้ทำถิ่นเถื่อนให้เป็นแดนอุดม และยังพร้อมที่จะเริ่มต้นทุกสิ่งทุกอย่างใหม่อีกครั้ง เมื่อครั้งแรกและครั้งต่อมาล้มเหลว (เสนีย์ เสาวพงศ์, 2529, 297)

ความแข็งแกร่งของชาวชนบทซึ่งดำรงชีวิตอยู่อย่างต้องฝ่าฟันกันอุปสรรค ด้วยความมานะพยายามทั้งแรงกายและแรงใจของตัวเอง ในท่ามกลางความไม่แน่นอนและความผันผวนของธรรมชาติ นั่นคือคุณค่าของชีวิตแบบชนบท ชาวบ้านในปีศาจไม่จำเป็นต้องมีผู้นำก็สามารถรวมกลุ่มกันได้เมื่อต้องต่อสู้ เพราะการดำรงอยู่แบบไม่ใช่ตัวใครตัวมัน การช่วยเหลือเผื่อแผ่และความสามัคคีเป็นสิ่งที่ฝังรากลึกมานานในวิถีชีวิตเช่นนี้ ดังในความคิดของสายหลังได้ฟังการปรับทุกข์ของชาวบ้านกลุ่มหนึ่งมีว่า

> เมื่อได้ฟังความที่เล่ามาทั้งหมดแล้ว ก็ไม่ยากอะไรสำหรับสายที่จะมองเห็นภาพเหตุการณ์ทั้งหมดได้อย่างชัดเจน ความคับแค้น การบีบบังคับ และความยากลำบากได้ทำให้ชาวนาที่มีทุกข์ร้อนเหมือนกัน รวมกันเข้าเป็นปึกแผ่น เพื่อต่อสู้กับความอธรรมทั้งหลาย เหตุการณ์ที่เป็นจริงเป็นบทเรียนที่ดีที่สุด ซึ่งได้พิสูจน์มาแล้วในสมัยที่พวกเขาต่อสู้กับกองทหารญี่ปุ่น และครั้งนี้โดยไม่ต้องให้ใครมาสั่งสอน เกลี้ยกล่อมของจริงสอนให้เขารู้จักคุณค่าของการรวมกำลังกันในยามสงบ เช่น การลงแขกดำนาและเกี่ยวข้าวงานใหญ่ทั้งหลายย่อมสำเร็จได้ด้วยแรงคนจำนวนมากที่รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จากบทเรียนเหล่านี้ทำให้เขารวมกันเพื่อตัดต้นตอความอธรรมที่กดขี่ (เสนีย์ เสาวพงศ์, 2529, 245)

สิ่งที่ชาวบ้านเสียเปรียบในสังคมที่คนจ้องแต่จะเอารัดเอาเปรียบกันก็คือ การขาดความรู้ คนมีความรู้คือสิ่งที่ขาดแคลนสำหรับชนบท แต่ก็คงเป็นอย่างเดียวกับการขาดผู้นำในทุ่งมหาราช ความเป็นผู้นำหรือความเป็นผู้มีความรู้เพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอความสำนึกร่วมว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของส่วนรวมนั่นคือคุณสมบัติที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำทางการปกครองหรือผู้นำทางความคิด ทั้งรื่นและสาย สีมา ต่างมีสิ่งนี้ ดังที่สายกล่าวตอบมหาจวนหลังปฏิเสธไม่ทำหน้าที่เป็นทนายในกรณีพิพาทระหว่างมหาจวนกับชาวบ้านว่า

"ผมรู้สึกเหมือนกับว่าถ้าทำเช่นนั้นเท่ากับฟ้องญาติพี่น้องหรือพ่อแม่ของตนเอง" เขาพูดต่อไปด้วยเสียงปกติ "ถูกละครับ เขาไม่ใช่พ่อแม่หรือญาติพี่น้องโดยตรงของผม แต่บุคคลเหล่านี้ได้มาหักร้างถางพงทำนาทำไร่ตั้งแต่สมัยพ่อผม ผมอาบน้ำในคลองเดียวกับที่เขาอาบ กินข้าวที่ขึ้นในแผ่นดินเดียวกัน ทำบุญที่วัดเดียวกัน สิ่งที่สร้างร่างกายและเลือดเนื้อตลอดจนจิตใจของผม ก็คือสิ่งที่สร้างร่างกายเลือดเนื้อ และจิตใจของเขา" (เสนีย์ เสาวพงศ์, 2529, 157)

ส่วนใน **แลไปข้างหน้า** ซึ่งแม้ไม่ใช่นวนิยายที่แสดงถึงปัญหาของชาวชนบทอย่าง **ทุ่งมหาราช** หรือ **ปีศาจ** แต่ผู้แต่งก็สร้างตัวเอกให้มีพื้นเพเป็นคนชนบท แนวคิดที่แสดงถึงความแข็งแกร่งและความงดงามของชีวิตชนบทจึงปรากฏออกมาบ่อยครั้ง แม้บางครั้งคนชนบทอย่างจันทาเองจะคิดไปไม่ถึง แต่ตัวละครอื่นโดยเฉพาะนิทัศน์และครอบครัวเห็นว่าวิถีชีวิตแบบที่จันทาเคยผ่านพบนั่นคือ วิถีชีวิตที่ก่อความดีงามและความแข็งแกร่งขึ้นในจิตใจ ดังที่ผู้แต่งบรรยายว่า

อย่างไรก็ดี การที่เขาได้โผล่ออกมาจากขนบชีวิตของยุคดึกดำบรรพ์แห่งหมู่บ้านชนบท อันเป็นขนบชีวิตที่ปวงสมาชิกของหมู่บ้านมีความสัมพันธ์ต่อกันฉันเครือญาติ เป็นชีวิตแห่งการร่วมทุกข์ร่วมสุขกันอย่างแท้จริง และในส่วนใหญ่ทุกคนทำการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้เพื่อนำออกขายในท้องตลาด และไม่ปล่อยให้เงินตรามีอำนาจเด็ดขาดในการบังคับบัญชาวิถีชีวิต พร้อมทั้งนำความชั่วร้ายนานาชนิดที่เป็นฝ่าแฝดของเงินตรามาโปรยหว่านไว้ในหมู่บ้านของชนบท เป็นขนบที่ชายหญิงยืนเคียงคู่ร่วมกันทำงานเลี้ยงชีวิต คู่สามีภรรยาต่างมีความมั่นใจในความภักดีของกันและกัน และขนบอันนี้เองก็ได้บรรจุความเปิดเผยไร้มารยา ความสัตย์ซื่อ ความโอบอ้อมอารีและความอดทนไว้ในดวงวิญญาณของเขา (ศรีบูพา, 2526, 127–128)

และอีกตอนหนึ่งมีว่า

ตามความเป็นจริงแล้ว ดูเหมือนเขาจะไม่ได้สำนึกแม้แต่น้อยว่าเขาได้พาร่างผิวดำกร้ำแดดที่มีความสะอาด และความงามบางอย่างอยู่ภายในเข้าปะปนคลุกคลีอยู่กับเหล่าชนผู้ดีมีผิวพรรณผุดผ่อง มีกิริยาพาทีแช่มช้อย แต่ที่ว่าบางส่วนของคนเหล่านี้มีก้อนหินโสโครกฝังอยู่ในดวงใจ เขาไม่ทราบว่าในขณะที่แบบแผนการครองชีวิต และสภาพแวดล้อมในชนบทของเขา ได้ก่อเกิดความงามอันประเสริฐบางอย่างขึ้นในดวงใจของเขา และที่เขามิได้เคยคำนึงถึงคุณค่าของมันนั้น แบบแผนการครองชีวิตและสภาพแวดล้อมชีวิตของชาวนาครผู้เจริญด้วยอารยธรรมยากที่จะก่อเกิดความงามอันประเสริฐที่พวกเขามี นอกจากนั้นแล้วมันยังก่อเกิดความโสโครก และความอัปลักษณ์บางประการที่เขานึกไปไม่ถึง (ศรีบูรพา, 2526, 135–136)

ลักษณะร่วมของนวนิยายไทยในยุคเริ่มต้น (2472 – 2500) คือการให้ความสำคัญกับคุณสมบัติภายในของมนุษย์และชนบทดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ หากพิจารณาในแง่บริบททางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งความสืบต่อจากงานในยุคต้นรัตนโกสินทร์ ก็อาจกล่าวได้ว่า มีรากฐานจากแนวคิดของยุคก่อน ดังเห็นได้ว่าการชื่นชมต่อคุณค่าของความเป็นมนุษย์ซึ่งเน้นที่คุณสมบัติภายใน เป็นลักษณะที่ปรากฏอย่างโดดเด่นในวรรณกรรมยุคต้นรัตนโกสินทร์ ดังที่ดวงมน จิตร์จำนงค์ (2540, 241) กล่าวว่า "ความแหลมคมในการมองปัญหาและความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์เป็นนวลักษณ์ของวรรณคดี รัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มิได้ตัดขาดจากรากฐานของยุคก่อน ๆ"

ส่วนในแง่การให้ความสำคัญกับชนบทนั้น ในวรรณกรรมโบราณไม่ปรากฏชัด แต่อย่างไรก็ตามก็น่าจะเป็นแนวคิดที่สืบต่อมาจากความคิดที่สำนึกถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งปรากฏมาตั้งแต่วรรณคดีอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (ดวงมน จิตร์จำนงค์, 2540, 68) นอกจากนี้ก่อนหน้านวนิยาย

ในยุคเริ่มต้นที่กล่าวถึงนี้ ก็มีวรรณกรรมประเภทอื่นที่แสดงถึงความสำคัญของชนบทอย่างเช่นในงานของครูเทพ เป็นต้น แนวคิดนี้สืบเนื่องอย่างไม่ขาดสายไม่เฉพาะแต่ในนวนิยายเท่านั้นหากแต่รวมทั้งงานประพันธ์ประเภทอื่นด้วย

ส่วนในแง่ของบริบททางสังคมและวัฒนธรรมก็น่าจะกล่าวได้ว่า การเน้นคุณค่าความเป็นมนุษย์ที่คุณสมบัติภายในดังกล่าวนี้น่าจะเป็นผลมาจากความตื่นตัวของแนวคิดแบบประชาธิปไตยที่เน้นความเสมอภาคและเสรีภาพภายใต้กรอบของกฎหมาย ทุกคนมีสิทธิ์และศักดิ์ในความเป็นพลเมืองของประเทศอย่างเท่าเทียมกัน ทุกคนมีโอกาสที่จะกำหนดชีวิตตัวเอง ไม่ได้ถูกกำหนดให้ดีหรือชั่วติดมากับความเป็นไพร่หรือเป็นเจ้านายมาแต่กำเนิด โดยไม่อาจเปลี่ยนแปลงในบรรยากาศ เช่นนี้ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่การกำหนดคุณค่าของมนุษย์ก็ต้องหันไปหาคุณสมบัติภายในแทนคุณสมบัติภายนอกอย่างชาติกำเนิด ส่วนการเน้นที่จะแสดงถึงคุณค่าของคนในแง่ความรับผิดชอบต่อหน้าที่และการอุทิศ ตนเพื่อผู้อื่นอาจพิจารณาได้ว่าเป็นวิธีคิดในการกำหนดคุณค่าของคนมาแต่เดิมของคนไทย ซึ่งได้รับแรงหนุนจากแนวคิดใหม่ของยุค คือแนวคิดแบบประชาธิปไตย คำว่า "คนดี" ในทัศนะของคนไทยแต่เดิมมาไม่ได้หมายถึงคุณสมบัติในแง่การดำรงตนอยู่ในศีลในธรรมเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงคนที่มีความรู้ความสามารถบวกกับความมีคุณธรรม เช่นที่กล่าวกันว่า "กรุงศรีอยุธยา ไม่สิ้นคนดี" ก็หมายถึงคนที่มีความรู้ความสามารถที่จะกอบกู้บ้านเมือง หรือคำกล่าวที่ว่า "คนดีมีวิชา" ก็เช่นเดียวกัน มันหมายถึงคุณธรรมซึ่งเชื่อมโยงกับความรู้ความสามารถ ในอดีตความรู้ความสามารถจึงเป็นมาตรฐานอีกอย่างหนึ่งที่วัดคุณภาพคนนอกเหนือจากคุณธรรม คนที่ได้รับยกย่องว่าเป็นคนดี ก็มักหมายถึงผู้ที่ใช้ความรู้ความสามารถอาสาเจ้านายเพื่อทำคุณประโยชน์แก่บ้านเมือง เมื่อมาถึงยุคของการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งไม่มีเจ้านายให้อาสา แต่มีเรื่อง "สิทธิ" และ "หน้าที่" ของพลเมืองให้ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติแทน การเป็นคนดีก็อาจต้องหันไปอิงกับการอุทิศตนเพื่อหน้าที่ ซึ่งมักมาพร้อมกับการสละความสุขส่วนตนเพื่อผู้อื่น

ดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้สรุปได้ว่า นวนิยายไทยในยุคเริ่มต้น (2472 – 2500) มีลักษณะร่วมที่สำคัญคือการให้ความสำคัญกับคุณสมบัติภายในว่าเป็นสิ่งชี้วัดคุณค่าของชีวิต คุณค่าที่สำคัญของมนุษย์เป็นคุณค่าที่สัมพันธ์กับความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงาน ซึ่งเชื่อมโยงกับการอุทิศตนเพื่อผู้อื่น นอกจากนี้การให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตชนบทในแง่ของการเป็นวิถีชีวิตซึ่งหล่อหลอมความแข็งแกร่งและความดีงามยังปรากฏอย่างเด่นชัดคุณสมบัติหนึ่งของชาวบ้านที่ปรากฏอย่างโดดเด่นในวิถีชีวิตเช่นนั้น คือสายใยที่เชื่อมโยงให้เกิดความกลมเกลียวในหมู่คณะและความรักเสรี สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าแนวคิดแบบประชาธิปไตย มีรากอยู่แล้วในวิถีชีวิตของชาวชนบทในอดีต

ลักษณะร่วมของนวนิยายไทยในยุคเริ่มต้นดังที่กล่าวมานี้อาจพิจารณาได้ใน 2 ประเด็น ประเด็นหนึ่งก็คือ เป็นการสืบต่อแนวคิดที่เชิดชูคุณค่าของความเป็นมนุษย์มาจากยุคก่อนหน้านี้คือยุคต้นรัตนโกสินทร์ซึ่งเน้นการสร้างความชื่นชมต่อคุณสมบัติภายในของตัวละครผนวกกับความเติบโตของแนวคิดแบบประชาธิปไตยอันเป็นแนวคิดสำคัญของยุคสมัยหลังจากที่เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ซึ่งให้ความสำคัญกับสิทธิและหน้าที่ของมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน ค่าของคนซึ่งวัดกันที่ความรับผิดชอบต่อหน้าที่และผู้อื่นจึงเป็นแนวคิดที่ปรากฏอย่างโดดเด่น ในอีกประเด็นหนึ่งแนวคิดในเรื่องความเสมอภาคของคนนี่เองอาจเป็นตัวกระตุ้นให้คนชั้นล่างอย่างชาวไร่ ชาวนา ชาวชนบทได้รับความเหลียวแล ถึงกับมีวรรณกรรมซึ่งมีเนื้อหาอันแสดงถึงปัญหาของพวกเขาโดยเฉพาะ ในแง่นี้วรรณกรรมโบราณซึ่งกล่าวถึงเรื่องราวชีวิตของชนชั้นสูงอาจไม่ได้แสดงออกถึงความสำคัญของวิถีชีวิตแบบชนบท แต่อย่างไรก็ตามก็คงจะกล่าวไม่ได้ว่าการให้ความสำคัญกับชนบทเป็นปรากฏการณ์ที่เพิ่งจะเกิดขึ้นใหม่อย่างตัดขาดจากแนวคิดของอดีตโดยสิ้นเชิง ความสำนึกต่อความสำคัญของธรรมชาติในวิถีชีวิตไทยนั้นมีมาแต่โบราณ ชนบทไม่ได้หมายถึงอะไรอื่นนอกจากธรรมชาติ เพราะความแข็งแกร่งและความงามในจิตใจรวมทั้งสามัคคีและความรักเสรีของชาวชนบทนั้นถูกหล่อหลอมจากวิถีชีวิตที่ผูกพันแนบแน่นกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่เอื้อต่อปฏิสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของกลุ่มชนนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

ดวงมน จิตร์จำนงค์. (2529). "ลูกผู้ชายผู้มีชีวิตที่อุทิศเพื่อโลก", **ปาจารยสาร.** (มีนาคม–เมษายน),1.

_____. (2540). **คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ดอกไม้สด (นามแฝง). (2541). **ผู้ดี.** กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.

ตรีศิลป์ บุญขจร. (2542). **นวนิยายกับสังคมไทย (2475-2500).** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2533). "วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2475–2516", **พัฒนาการวรรณคดีไทย หน่วยที่ 1-7.** นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

เรียมเอง (นามแฝง). (2513). **ทุ่งมหาราช.** (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ก้าวหน้า.

ศรีบูรพา (นามแฝง). (2526). **แลไปข้างหน้า.** กรุงเทพฯ: สื่อสาร.

_____. (2530). **ลูกผู้ชาย.** (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

เสนีย์ เสาวพงศ์ (นามแฝง). (2529). **ปีศาจ.** (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า.

อากาศดำเกิง รพีพัฒน์, ม.จ. (2534). **ละครแห่งชีวิต.** กรุงเทพฯ: บัวหลวง.